

СВІТЛАНА БОГДАН

ВАРІАНТИ ВЛАСНИХ ОСОБОВИХ ІМЕН У НАДБУЗЬКИХ ГОВІРКАХ

Унікальність географічного положення надбузьких сіл Західного Полісся зумовила замкненість регіону, відсутність значних міграційних процесів і відносну стабільність мовної системи, що в сукупності створювало сприятливі умови для консервації мовних рис, зокрема лексичних.

Антропонімна система західнополіських говірок витворювалась у тісному зв'язку з розвитком інших східно- і західнослов'янських мов та їх говорів в опосередкованих і безпосередніх контактах. Однак формування й становлення місцевого антропонімного елемента є, передусім, результатом тривалого розвитку власне українського антропонімікону, його пристосування до умов відповідної говірки.

Домінуючими в мові надбузьких селян, як і в усій системі антропонімів українців, є поширені календарні (візантійські) імена, які в умовах місцевих говірок зазнали додаткових змін, «вторинної» адаптації до їх фонетичних, морфологічних і акцентуальних особливостей (пор., скажімо, літературні *Дмитро* і говіркові *Дметюр*; *Зіновій* і *Зиньо*; *Ничипір* і *Никіпур*; *Павло* і *Павол*; *Софрон* і *Сапрон*; *Порфир*, *Порфирій* і *Палфір*, *Палифір*, *Паніфір*; *Кирило* і *Гер*, *Гірек*; *Федір* і *Фідур*, *Хведур*, *Федюр*; *Севастян* і *Свистян*; *Левко* і *Левко*; *Явдоха* і *Ївдоха*). Найчастіше в говірках спостерігається елімінація складу чи окремих звуків (напр.: *Ладимір* (Володимир), *Ліксендир* (Олександр), *Олісі́й* (Олексій), *Логін* (Логвин), *Самило* (Самійло), *Дзюня* (Надзюня); явище афери (напр.: *Рипі́на* (Агрипина), *Лях* (Ілля), *Яриві́н* (Іларіон), *Вєрик* (Овер'ян); гіперизму (напр.: *Лисове́та* замість Лисавета); заміна о на а (*Арешт* замість Орест); заміна а на я (зауважмо, особливо частотна, напр.: *Яда́м*, *Яндрух*, *Янте́п*, *Ярхе́п*, *Янтипка*), поява протетичних г і в (напр.: *Гальо́ша*, *Гандрей*, *Вйов*, *Галка*, *Во́льга*).

Реєстр власних імен кожного села, як свідчать спостереження, є загалом однотипний (за винятком поодиноких, іноді «екзотичних» для цієї місцевості імен, як-от: *Христофор* (Гщ), *Сусанна* (Гпл), *Пивон* (Пимен, Глд), *Тетко* (Тит, Глд). Водночас у деяких селах спостерігається набір улюблених імен, про що свідчить частотність їх уживання (напр., в с. Столинські Смолярі найбільш поширені чоловічі імена *Олександр*, *Микола*, *Володимир*, жіночі — *Людмила*, *Ольга*). Для багатьох родин характерна також традиція називання дітей за іменами бабусь-дідусів.

Офіційне ім'я в говірці іноді загалом відсутнє: замість нього використовуються рівноправні варіанти (напр.: *Милашка* замість *Мелашка* чи *Мелана*, *Настя* замість *Анастасія* чи *Настасія*). А в деяких випадках статус повного офіційного імені в усному мовленні виконує навіть його варіант, напр.: *Володя*, *Домка* (*Димка*), *Люба*, *Надя*, *Васька* (*Василина*), *Вітальо*, *Юстенька*.

Антропонімікон надбузьких говірок вирізняє передусім розгалужена система розмовно-побутових варіантів власних імен, зокрема демінутивної антропосуфіксації адаптованих імен. Утративши первинні ознаки ідентифікації особи, ім'я «обросло» різними конотативними засобами, що забезпечує диференціацію денотатів з однаковими іменами в межах однієї говірки. А тому вживання таких, скажімо, імен та їх варіантів, як *Га́нна*, *Га́ніся*, *Га́нnochка*, *Га́ня*, *Га́нька*, *Га́ньочка*, *Га́нюля*, *Га́ндзя* чи *Катире́на*, *Катире́нка*, *Катире́ся*, *Катиру́ша*, *Ка́тька*, чітко регламентується щодо конкретних осіб. А отже, імена та їх варіанти відзначаються високим ступенем індивідуалізації в говірках, тобто є засобом диференціації осіб та їх ідентифікації. *Катире́сю* не називають *Катире́нкою* чи *Катире́шею*, бо для мовців буде незрозуміло, про кого йде мова. «Гиначе скажуть, то ни знають, хто то», — так пояснюють це явище самі мовці.

До найпродуктивніших належать демінутивні форми з суфіксами на *-к-о* (*Васько́* (Глд, Св-См), *Гнатко́*, *Самілко́*, *Тимо́шко*, *Юрко́* (Св-См), *Ісько́* (Ргв-См), *Гринько́*, *Диниско́*, *Ма́рочко́*, *Сташко́* (Глд), *Вонько́* (Володя), *Саву́лько* (Гщ), *Левко́* (Збж), *-сь-о* (*Артисьо́*, *Павлюсьо́*, *Вулясьо́*, *Симе́сьо*, *Макисьо́*, *Омилясьо́*, *Радзіво́сьо*, *Ромасьо́*, *Спиридо́сьо*,

Стипасьо́, Тихо́сьо, Трохе́сьо (Св-См), *Харито́сьо* (Глд), *-унь-о* (*Василю́ньо* (Глд), *Доробу́ньо* (Дорож, Св-См), *-нь-о* (*Іва́ньо, Їва́ньо* (Ст-См), *Колю́ньо* (Ст-См), *-ць-о* (*Андре́йцьо* (Глд), *Микола́йцьо, Пиле́цьо* (Св-См), *-чик-/чок-* (*Яда́мчик, Якє́мчик, Яриво́нчик, Ка́рпичок* (Св-См), *Харито́нчик* (Глд).

В утворенні жіночих іменних дериватів переважають форми з суфіксами *-к-а* (*Во́лька, Ні́нка, Та́нька* — ці форми типові для молоді), *-ьочк-а* (*Ті́кльочка, Ю́хємочка*), *-ць-а* (*Ва́льця, Ве́рця, До́мця, Зі́нця*, пор. також *Стьо́пця*), *-ун-я* (*Людю́ня, Хотиму́ня, Юстиму́ня*), *-ен-/ін-я* (*Яре́ня, Маре́ня, Рипі́ня*).

Характерно, що імена з демінутивними формами часто називають денотатів за різними віковими характеристиками. Велика кількість носіїв імен *Пе́трик, Ле́вочко, Соло́мка, Титя́нка, Гані́ся, Дару́ня, Мотру́нка, Омиля́нко, Тимо́шкó* є людьми похилого віку. Зрештою, ніхто навіть не помічає вже відтінків пестливості в згаданих варіантах імен: вони просто втрачені й не сприймаються як демінутивні форми.

Крім позитивно-оцінних форм використовуються у відповідних мовленнєвих ситуаціях і згрубілі розмовні варіанти імен (напр.: *Гнатє́ско, Ївди́шка, Вітальо́н, Віро́ха, Оксе́ся, Ольо́на, Ната́ла, Се́ндир, Кацьо́ра* тощо), проте вони не частотні.

Частина варіантів імен, утративши внутрішню форму, викликала тенденцію переосмислення: ім'я набуло конотації і виступає вже як прізвисько, напр.: *Ві́цик* (Віктор), *Ву́лий* (Улян), *Саву́ла, Стипа́нчик, Катиринє́, Мо́шко, Йо́йно, Ла́на, Ніно́, Мико́яй, Ваше́лько* (три останні утворені за вадами мовлення носіїв).

Згадані емоційно-оцінні форми служать засобом виявлення взаємостосунків між людьми і їх комунікативних зв'язків. До того ж їх можна вважати регіональними варіантами, це типові живомовні деривати.

Серед варіантів імен у надбузьких говірках зафіксовано чимало рідковживаних і архаїчних, напр.: *Дзю́ня, Дзю́нька, Дзю́ля, Бадзю́ля* (Надія), *Марю́ся* (Марія), *Ра́дьо* (Радіон), *Вонько́* (Володимир), *Гані́ся* (Ганна), *Гер* (Кирило) тощо.

Однією з причин, що активізує словотвірні типи квалітативів, є особливості говірок. Ними пояснюється продуктивність похідних моделей жіночих імен на *-ун-я* для говірки сіл Адамчуки, Столинські Смолярі, чоловічих на *-сь-о* — для с. Світязькі Смолярі, *-ль-о* — для с. Рогові Смолярі, Гороховище. Встановлено специфічні типові словотвірні моделі для кожної говірки, пор. літ. *Степанида* і *Стипанійка* (Св-См), *Стипа́нка* (Адм), *Стє́пка* (Глд); *Марія* і *Марусє́на, Мару́ська* (Глд), *Ма́ня* (Ст-См), *Манька, Ма́ньочка, Ма́р'я* (Св-См), *Марє́ся, Марє́ська* (Гщ), *Марі́йка* (Ргв-См), пор. *Марийка* (Свт, Влц) тощо.

Говіркові типи демінутивів, здавна помічені самими мовцями, знайшли відображення у виборі варіантів імен у календарно-обрядовій поезії, весільних піснях. Вдамося до прикладу: наведемо текст однієї веснянки (царівни, як їх тут називають), записаної в с. Столинські Смолярі:

Вой, як зійшло, зійшло тре місяци ясных —
На наших Смулярах тре парубке красних.
Їден парубок — мулудей *Стипаньо*.
Калєно-малєно, ягудонька дрібна.
Другій парубонько — мулудей *Іваньо*,
Третій парубонько — мулудей *Микольо*.
Вой, як зійшло, зійшло тре зуроньки ясных —
На наших Смулярах тре дивоньки красних.
Їдна дивонька — мулуда *Яре́ня*.
Калєно-малєно, ягудонько дрібна,
Ї уплила виночка, виночка спудрібна.
Другая дивонька — мулуда *Віру́ня*,
Третя дивонька — мулуда *Людю́ня*.
Я Стипоньо каже: «*Я Яреню* люблю,
Я Яреню люблю, кітайоньку куплю».

Я Іваньо каже: «Я Віруню люблю,
Я Віруню люблю, я віночка куплю».
Я Микольо каже: «Я Людуню люблю,
Я Людуню люблю, кітайоньку куплю».

Варіанти імен, що використовуються в цьому тексті, — найпродуктивніші для говірки згаданого села. Цікаво, що той самий текст царівни зазнає змін передусім у виборі варіанта імені. А тому перша строфа веснянки «Вой, викрапай, дощeku, на юсенькі сторони. Чом, молодей, Васельку, чом не шукаїш жони?» (світязько-смолярський варіант) у Столинських Смолярах закономірно модифікується: «Чом же те, Василюню, чом ни шукаїш жони?. Пор. ще тексти весільної пісні: «Уже Надьо́чка не отхо́ди, Посаде́ла гори́шки на городи. — Росте́, гори́шку, розвивайся: Й уже я в батейка нажилася» і «Уже Надзю́ня не отходи». Отже, за варіантами імен у тому самому тексті можна встановити, якій говірці він належить.

Завдяки міжмовному контактуванню традиційний антропонімікон полішуків увібрав іменні деривати (окремі імена, здебільшого, національні варіанти) сусідніх народів, зокрема білорусів і поляків) напр.: *Франек, Надінька, Колінька, Прокошко*, які зазнали відповідних говіркових модифікацій. Однак подібні запозичення належать до поодиноких, а не типових фактів, до того ж — рідковживаних (йдеться про людей старшого віку, бо серед молоді, навпаки, такі варіанти частотні).

Важливо й те, що вживання кличного відмінка у звертаннях поступово згасає приблизно у сорокалітніх мовлян, у молодших — майже зовсім зникає. Старі люди ніколи не плутають його з називним.

Отже, надбузькі говірки протягом століть витворили власну систему імен, яка характеризується значним дериваційним потенціалом і диференційованістю вживання.

Умовні скорочення назв населених пунктів:

Адм — Адамчуки; Глд — Голядин; Гщ — Гуща; Влц — Вилиця; Ргв — См — Рогові Смолярі; Свт — Світязь; Св-См — Світязькі Смолярі; Ст-См — Столинські Смолярі; Збж — Забужжя.